Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi
Sayı: 66, Bahar 2020, s.91-122
Makalenin geliş ve kabul tarihleri: 19.01.2020 - 16.04.2020 (*Araştırma Makalesi*)

DEMOKRAT PARTİ'NİN EĞİTİM POLİTİKALARINDA DİN ve DİNİ OKULLAR[*]

Yaşar BAYTAL[**]

ÖZ

1945-1950 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin din ve din eğitimi ile ilgili konuları gündemde tutarak önceki dönemlerden farklı bir siyaset izlemiş olması, Türkiye'nin daha liberal seçim sürecine girmesinin bir sonucu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda medrese eğitimi almış bir profesör olan Şemseddin Günaltay'ın 1949 yılında Başbakanlık makamına getirilmiş olması, CHP'nin muhafazakâr seçmen kitlesini kazanmaya yönelik seçim yatırımı olduğuna dair yorumlar yapılmıştır.

Demokrat Parti, iktidar olduğu ilk yıllarından itibaren eğitimde milli kültür değerlerini tanımlarken Cumhuriyetin ilanından itibaren taviz verilmeyen laiklik konusunu iç ve dış gelişmeleri de gözeterek yeniden ele almıştır. Bu bağlamda DP iktidarı, kendi tabanının istek ve beklentilerini karşılayacak mukaddesatçı politikaları yürürlüğe koyarken, eğitimi Osmanlı döneminde yetişmiş ulema ve tarikat şeyhlerine bırakmamak için kamusal faaliyetlere yönelmiştir. DP'nin eğitimde hangi modele ağırlık verdiğine dair sübjektif değerlendirmeler bir kenara bırakılacak olursa eğitimin hedef ve içerik yönünden daha liberal ve küresel boyuta taşımak için gayret edildiği açıkça görülür.

Bu çalışmada DP'nin eğitim politikalarında dinin yeri ve önemi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda din derslerinin ilkokul ve ortaokul müfredatında yer alması, İmam-Hatip okullarının açılması, Yüksek İslam Enstitüleri'nin kurulması gibi konular ele alınarak dinin yeniden inkişafı söyleminin DP iktidarı için ne kadar geçerli olduğu sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Demokrat Parti, Din Eğitimi, İmam-Hatip Okulları, İlahiyat Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüsü.*

---

[*] Bu çalışma, 10-12 Ekim 2019 tarihlerinde Bolu'da düzenlenen VI. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan yayınlanmamış bildirinin yeniden gözden geçirilmiş halidir.

[**] Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tarih Bölümü, ysrbaytal@yahoo.com, (https://orcid.org/0000-0003-2214-3013).

RELIGION AND RELIGIOUS SCHOOLS IN THE EDUCATION POLICIES OF THE DEMOCRAT PARTY

ABSTRACT

It would not be wrong to say that the Republican People Party's adoption of a different policy from those in the previous period by keeping religion and religious education on the agenda between the years 1945-1950 is a result of Turkey's heading for a more liberal election process. In this context, the appointment of Şemseddin Günaltay, a professor with a madrasah education, to the office of the Prime Minister in 1949, has been evaluated as the RPP's election investment aimed at winning the conservative electorate.

While defining national cultural values in education since the first years of its rule, the Democrat Party reconsidered the issue of secularism, which had no concession had been made to since the proclamation of the Republic, by taking into account internal and external developments. Accordingly, the DP government implemented religious policies to meet the demands and expectations of its own base while adhering to secularism in order not to leave education to the ulama and religious sheikhs who had been educated during the Ottoman period. Aside from the subjective evaluations as to which model DP focused on in education, it is clear that it made efforts to move education towards a more liberal and global dimension in terms of objectives and content.

This study aims to reveal the importance of religion in the DP's educational policies. By extension, it questions the validity of the discourse on religion's revival attempts by the DP government by focusing on the issues like the inclusion of religious lessons into primary and secondary school curricula, opening of Imam-Hatip schools and establishment of the Higher Islamic Institutes.

Key Words: *Democrat Party, Faculty of Theology, Higher Islamic Institutes, Imam-Hatip Schools, Religious Education.*

Giriş

II. Dünya Savaşı'ndan Müttefik Devletlerin galip olarak ayrılmasından sonra, demokratik rejimler giderek güç kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte Türkiye, tercihini Batılı demokratik devletlerden yana kullanmıştır. Türkiye'nin bu tercihi, hem iç politikaya hem de dış politikaya yansımıştır. Batılı devletlerin özellikle ABD'nin Türkiye'ye artan ilgisi, Sovyet tehdidinden sonradır. Savaş sonrası Batılı demokratik devletler ile Türkiye arasında gelişen ilişkiler, Türkiye'de siyasetin evirilmesine ve dolayısıyla liberal politikaların ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Çok partili dönemle özdeşleşen Demokrat Parti (DP), bu süreçte kuruldu. Parti'nin kuruluşu, başlangıçta Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) Toprak Reformu ve dolayısıyla ekonomi politikasına karşı sert muhalefetle başlamış, daha sonra siyasi bir harekete dönüşerek Türk siyasetindeki yerini almıştır. Böylece 1945 yılı Haziran ayında Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, iktidar partisi olan CHP'nin Meclis Grubuna bir takrir vererek, Türk siyasi tarihinde "Dörtlü Takrir" olarak anılan hareketi başlatmışlar ve DP'yi kurmuşlardır.[1] Böylece ifadesini, CHP'nin ekonomi politikası olan devletçiliğe ve ideolojik planda laiklik uygulamalarına karşı tepkide bulunan bu muhalif hareket, liberal ekonominin ve dine saygı ilkelerinin kısa sürede sözcüsü haline gelmiştir.[2] Henüz yeni kurulan bir parti olmasına rağmen DP, 1946 seçimlerinde önemli başarı göstermiş olması, tek parti rejimine olan güven ve itibarın sarsılmaya başladığını göstermekteydi. Batı dünyasında da tek parti rejimlerinin sona ermeye başladığı bu dönemde Türkiye, önemli siyasi değişimler içerisine girdi. Bu yıllarda iktidar partisi CHP, rejimin bekası olarak gördüğü laikliği, hem daha liberal bir yoruma kavuşmasını sağlamış hem de dini konularda daha ılıman politika sergilemeye başlamıştır. Bu bağlamda 1947'de düzenlenen CHP'nin yedinci kurultayında din eğitimine yönelik bir takım kararların alınmış olması, iç siyasetteki değişimin ilk habercisiydi. CHP'nin ülke içerisinde benimsemiş olduğu bu liberal siyaset tarzı, Batılı demokratik dünya düzeninde yer alma isteğinin zorunlu bir sonucuydu.[3]

Bilindiği üzere II. Dünya Savaşı öncesinde bazı Batı ülkelerinde faşist düzenin sivrilmesi, demokratik rejimlerin gücünü zayıflatmıştı. Bu süreçte Avrupa ülkeleri ve ABD başta olmak üzere muhafazakâr düşünceyi destekleyecek çeşitli düşünceler ortaya atılmış, toplumun değerleri ve bakış açısı, önemli değişime uğramıştır. Bu ülkelerde gittikçe Darwinizm nazariyesinden uzaklaşmaya yönelik açıklamalar, eğitim ve kültür politikalarının yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur.[4]

II. Dünya Savaşı öncesi Türkiye'de iktisadi liberalizm tartışmaları, savaş sonrasında yerini siyasi liberalizm tartışmalarına bırakmıştır. Bu

---

1 Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945),** C. II, İletişim Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1996, s. 58; Rıfkı Salim Burçak, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950,** Olgaç Matbaası, y.y., 1979, s. 241-244.

2 Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri,** Geçiş Yayınları, İstanbul, 1971, s. 221.

3 Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952,** Doğan Kardeş Yayınlar A.Ş. Basımevi, İstanbul, 1952, s. 593-595; Gotthard Jaschke, **Yeni Türkiye'de İslamlık,** Çev. Hayrullah Örs, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972, s. 104-106.

4 Mehmet Bayrakdar, "Tekâmül Nazariyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi,** C. XL, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2011, s. 338.

süreçte demokratik ilke veya teamüller, benimsenmeye başlanmıştır. Savaşta faşist rejimlerin aldıkları yenilgi sonrasında Türkiye'de siyasi liberalizm, iktisadi liberalizmden daha hızlı yol kat etmiştir. Kuşkusuz Türkiye'de siyasi liberalizmin önem kazanmasının nedenlerinden biri; Türkiye'nin Sovyet tehdidi karşısında Batılı devletler ile bir arada bulunma isteğinin bir sonucuydu.[5] Çünkü II. Dünya Savaşını demokrasi cephesinin kazanmasıyla birlikte Türkiye, hem Sovyet tehdidi ile baş başa kalmış hem de dünyada hâkim durumuna gelen demokratik ideolojilerle kendi siyasi rejimini uydurma zarureti doğmuştur.[6] Bu nedenle, 1946 yılında, TBMM'de Öğretim Birliği kanunun ruhuna dönüş çabalarından olarak, okullarda din derslerinin okutulması teklif edilince, bu ders bir "ahlak ve moral" dersi olarak düşünülmüştür. Zira ahlaki önlemler, dünya milletlerinin de ortak endişeleri durumundaydı. Ayrıca komünizm tehlikesine karşı din dersinin yararlı olabileceği düşüncesi, bu süreçte ön plana çıkmıştır. Ancak laik devletin okuluna din dersinin sokulamayacağı itirazı ile karşılaşılınca bunun yerine, Fransız örneğine uygun "Muhasabat-ı Ahlakiye" dersinin konulabileceği kararlaştırılmıştır.[7] Bu dönemde CHP yönetiminin önceki yıllardan farklı olarak dini konulara daha yumuşak tavır sergilemiş olması, Türkiye'nin liberal politikalara geçişinin zorunlu bir sonucu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda medrese eğitimi almış olan Şemseddin Günaltay'ın 1949 yılında Başbakanlık makamına kadar yükselmiş olması, CHP'nin muhafazakâr seçmen kitlesini kazanmaya yönelik seçim yatırımı olduğuna dair yorumlar yapılmıştır. Profesör Günaltay'ın konuşmasında yer alan; Dine bağlı olmanın gerilikle alakası olmadığı, kutsiyet kaynağı olan din duygusunun bütün medeni milletlerde mevcut olduğu, bu yüzden dinin yeniden inkişafının yükselmek ve ilerlemek için gerekli olduğuna dair açıklamaları, CHP'de siyasal değişimin ilk ve önemli ipuçlarını vermekteydi.[8] Günaltay'ın konuşmalarındaki bu dini vurgu, bazı kesimler tarafından CHP'nin siyasi kaygılarının bir neticesi olarak yorumlanmış olsa da en azından söylem olarak Parti'nin dine olan bakışının önemli ölçüde değiştiğini göstermekteydi.[9] Bütün bunlara rağmen CHP, 1950 seçimini

---

5 Koçak, **a.g.e.,** C. I, s. 283.

6 Kemal H., Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi,** İstanbul Matbaası, İstanbul,1967, s. 123.

7 Beyza Bilgin, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi,** Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1988, s. 55.

8 "Memleketimizde Kutsiyet Duygusu Yaşayacaktır. Başbakan Şemseddin Günaltay'ın Nutukları", **Sebilürreşad,** C. III, Sayı: 60, (1949), s. 156-158.

9 Şemsettin Günaltay'ın Başbakanlığı dönemi, CHP'nin dini konulara bakışı önemli ölçüde değişmiştir. Bu bağlamda 1949'da İmam-Hatip kurslarının açılması ve Ankara Üniversitesi bünyesinde İlâhiyat Fakültesi'nin kurulmuş olması, değişimin eğitim alanındaki yansımalarıdır. Toplumsal alanda ise; Bazı Türk büyüklerinin türbelerini ziyarete imkân veren 5566 sayı ve 1 Mart 1950 tarihli kanunla Diyanet İşleri Başkanlığı

kaybederek Türkiye'nin yönetiminden çekilmek zorunda kalmıştır. CHP'nin seçim başarısızlığında; iç ve dış siyasi gelişmelerin etkileri yanında, uzun süre halkın gözünde tek partinin sembolü haline gelmiş olmanın etkisini de burada vurgulamak gerekir. Tek parti rejiminin yaratmış olduğu bu olumsuz hava sebebiyle DP'nin başarısı, demokrasinin başarısı olarak kutlanmış ve partiye olan destek giderek artmıştır.[10]

1. Demokrat Parti Dönemi Eğitim ve Kültür Politikalarında Din ve Dini Faaliyetler

1950 yılında yapılan seçimlerden büyük bir galibiyetle çıkan DP döneminde dini konular, popüler söylemin ötesine geçerek resmi icraatlar ile desteklenmiştir. Bu bağlamda 1933 yılında uygulamaya konulan ve 1941 yılında resmileşen Arapça ezan yasağının 16 Haziran 1950 tarihinde kaldırılmış olması, dini taleplerin karşılanması hususunda DP'nin oldukça istekli olduğunu göstermekteydi. Menderes hükümeti, bu yasağın kaldırılmasından kısa bir süre sonra ilk defa devlet radyolarında dini programların yapılmasını ve ardından din derslerinin ilkokul programına dâhil edilmesini sağlayan bir takım düzenlemeler yapmıştır.[11] DP liderinin, siyasi popülizmi aşan dini alanda yapmış olduğu bu tür uygulamaları, kısa sürede devletin resmi politikası haline gelmiştir. Böylece DP hükümeti, iktidarının ilk yıllarından itibaren dini konulardaki uygulamalarını, resmi hüviyete kavuşturarak gerçekleştirmeyi uygun buldu. DP'nin bu uygulamalarında

---

teşkilâtının daha iyi hale getirilmesini amaçlayan 5634 sayı ve 23 Mart 1950 tarihli kanunun çıkarılması gibi önemli düzenlemeler, yapılmıştır. Bkz. Kamil Şahin, "Günaltay Mehmet Şemsettin (1883-1961)", **TDV İslam Ansiklopedisi,** C. XIV, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1996, s. 287.

[10] Konuyla ilgili olarak Ercüment Kuran, hocası Zeki Velidi Togan'a atıfta bulunarak şu ifadelere yer vermiştir: *"Türkiye'nin tarihinde en büyük bir inkılap, kan dökülmeden, milletin tam bir şuurlu hareketi, fakat emsali bu memlekette belki hiç görülmeyen temkinli heyecan içinde gerçekleşmiştir. Daima asker kalacağına inandığım Türk Milleti bir defa devleti dinden ayırmıştır, şimdi de devlet idaresini demokrat ve sivil yapacaktır; onun terakkiyatına artık hiç bir engel kalmamıştır, yalnız Tanrı onu dış düşmandan korusun."* Ercüment Kuran, "Türkiye'de Demokrasinin 1950 Yılına Kadar Gelişmesi", **Yeni Türkiye,** Yıl. 3, Sayı: 17, (Eylül-Ekim 1997), s. 629 Ayrıca DP'nin iktidara gelişiyle ilgili bkz. I. Danılov Vıladımır, "Çok Partili Sisteme Geçiş (Türk Demokrasisinin Gelişmesinin Önemli Bir Safhası)", **XI. Türk Tarih Kongresi,** C. VI, TTK, Ankara, 1994, s. 2315; Frederick W. Frey, **The Turkish Political Elite,** M.I.T Press, Massachusetts, 1965, s. 196.

[11] Şaban Sitembölükbaşı, "MENDERES, Adnan (1899-1961)", **TDV İslam Ansiklopedisi,** C. XXIX, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2004, s. 127; 1949-1950 öğrenim yılında ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında okuyan 414.477 öğrenciden din derslerine devam etmeyen öğrenci miktarı 2797 müslim ve 3002 gayri müslim olmak üzere 5799'dur ki, tutarın % 1'ini, 1951-1952 yılında ise, 3035 öğrenci ile % 0,7'sini teşkil etmekte idi. İsmet Parmaksızoğlu, **Türkiye'de Din Eğitimi,** Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1966, s. 31.

muhafazakâr kitlenin büyük orandaki siyasi desteğini unutmamak gerekir. Ancak bu destek alınırken, irticai hareketlerin önündeki en büyük engelin DP iktidarı olduğu, her platformda dile getirilmiştir. Menderes, Başbakanlığının ilk günlerinden itibaren yapmış olduğu birçok konuşmasında; Türkiye'deki aşırı grupların tehlikesine vurgu yapmış, bunlara karşı verilecek mücadeleyi ve alınacak önlemleri sıralamıştır.[12] İrticayı, gericilikten ayrı tutan Menderes, gericiliğin bayındırlık hizmetleri ve ekonomik refahla giderilebileceğini; İrtica ve komünizm gibi tehlikeler karşısında ise, halkın din ve vicdan hürriyetini korumanın çok önemli olduğunu savunmuştur.[13] Konuyla ilgili yaptığı bir konuşmasında Menderes, şu ifadelere yer vermiştir:

> "…İrticai tahrike asla müsaade etmemekle beraber din ve vicdan hürriyetlerinin icaplarına riayet edeceğiz. Hakikî lâyikliğin manasını biz böyle anlamaktayız. Programımızda da sarahaten ifade edildiği gibi, hakikî lâyikliği dinin devlet siyasetiyle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikında müessir olmaması şeklinde anlıyoruz. Bu itibarla gerek din dersleri meselesinde gerekse din adamlarını yetiştirecek yüksek müesseselerin faaliyete geçmesi hususunda icabeden tedbirleri süratle ittihaz etmek kararındayız..."[14]

DP, iktidar olduğu ilk yıllardan itibaren dinde devlet kontrolünü sağlayacak faaliyetlerin icrasına özen göstermiş, resmiyetten uzak oluşumların önünde durmaya çalışmıştır. Bu bağlamda 1949 yılında dini propagandaya sınırlama getiren Türk Ceza Kanunun 163. Maddesi yeniden ele alınarak 3 Aralık 1951 tarihinde sol akımların komünizm propagandalarına da yasak getirilmiştir. Ayrıca İslam Demokrat Partisi ve Türkiye Sosyalist Partisi kapatılarak faaliyetleri durdurulmuştur.[15] Böylece DP, sadece reformlarıyla öne çıkan bir iktidar olmadığını, aynı zamanda çok partili siyasi hayatta tek

---

[12] Mehmet Arif Demirer, **Demokrat Parti İktidarının 1950-1960 Günlüğü,** Demokrat Parti Yayınları, y.y., t.y., s. 7.

[13] Din eğitimi ve öğretimi konusu,1946 yılında ilk defa gençliğin ana-babaya saygı beslemediği gibi bir ahlaki endişe ve komünizm tehlikesine karşı bir korunma tedbiri olarak TBMM gündemine getirilmiştir. Bilgin, **Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri,** Emel Matbaacılık Sarayı Ltd Şti, Ankara, 1980, s. 56.

[14] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem 9, C. VI, Birleşim 1, Toplantı Olğ., 29.05.1950, s. 31; **TBMM Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşleri,** Haz. İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, C. II, TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s. 759.

[15] Sitembölükbaşı, **a.g.m.,** s. 127.

parti iktidarının vermiş olduğu güçle hareket eden bir merkez partisi olduğunu da göstermiş oluyordu.[16]

Ancak din işleri konusunda DP'yi samimi bulmayan dönemin muhalefet partileri, Menderes başta olmak üzere DP yönetimini yoğun bir şekilde eleştirmişler, kendi siyasi pencerelerinden bu konulara farklı yorumlar getirmişlerdir. Mecliste, Millet Partisi adına söz alan Osman Bölükbaşı; Din işlerinde devletin nüfuzu yerine cemaat teşkilatlarının yer almasını savunmuş ve bunun için Cemiyetler Kanunun bir an evvel değişmesini istemiştir. Bölükbaşı, konu hakkındaki düşüncelerini sıralarken din ve devlet arasındaki sınırın ne şekilde olması gerektiğini ise şu şekilde izah etmiştir:

> "…Bizim telâkkimize göre, 'içtimai nizamın teşekkülünde itikatların, ahlâkın, geleneklerin, örf ve âdetlerin büyük hisseleri vardır. Bu kaideler sık sık değişmezler ve devletin nüfuz safhası dışında kalırlar'. Buna göre devlet ne din tesis eder, ne din reformu yapar, ne ahlâk kaidesi vazeder ve ne de bir milletin örf ve âdetine ve geleneklerine müdahale eder. Parti, din işlerinin devlet işlerinden ayrı tutulmasını kabul eder. Herkesin vicdan ve itikat hürriyetini ve dilediği dilde ve dilediği şekilde ibadet etmek hakkını mukaddes tanır. Parti Türkiye'de muhtelif din ve mezheplere mensup cemaatların dinî maksatla teşkilât vücuda getirmelerini ve dinî vakıfların bu teşkilâta devredilmesini tasvip ve müdafaa eder…"[17]

Bölükbaşı, bu sözleriyle; devletin dini işlerden elini çekmesini, bunun yerine din işlerinin tanzim ve idaresinde vakıf ve cemaatlerin sorumlu olmasını istemiştir. Bölükbaşı, konuşmasının bir başka yerinde ise çok tartışılan irtica ve komünizm tehlikesine değinmiş kendine göre çözümler, önermiştir. Bu konuşmasında Bölükbaşı; Menderes'in irtica ve komünizm tehlikesine karşı Ceza Kanunlarına bir takım elastiki maddeler koyarak çözemeyeceğini, aşırı sağ ve aşırı sol cereyanlar tanımlanırken kıstasların tam olarak belirlenmesi gerektiği, aksi halde en masum dini duygulardan irtica veya komünizm maddesinin çıkarılabileceğini savunmuştur. Komünizmin gıdasını; sefalet, adaletsizlik ve kanunsuzluktan aldığını ileri süren Bölükbaşı, bu konuda DP hükümetini uyarmıştır.[18]

---

[16] İlkay Sunar, "Demokrat Parti ve Popülizm", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** C. VIII, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2076.

[17] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem 9, C. VI, Birleşim 59, 02.04.1951, s. 105; **TBMM Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşleri,** s. 971.

[18] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem 9, C. VI, Birleşim 59, 02.04.1951, s. 81; **TBMM Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşleri,** s. 785-786.

Diğer yandan 1950 seçimlerinde DP listesinden bağımsız İzmir milletvekili olarak Meclis'e giren Halide Edip Adıvar; irtica ve komünizm tehlikesini bertaraf etmek isteyen hükümetin bu konularda hassas davranması gerektiğini, aksi halde bir takım iftira ve propagandalarla suçsuz insanların cezalara maruz kalabileceği, bunun ise dönülemez yaralar açabileceği uyarısında bulunmuş, fikir hürriyetinin korunmasını istemiştir. Konuyla ilgili olarak Adıvar, konuşmasına şöyle devam etmiştir:

> "…Bilirsiniz ki, aziz arkadaşlar; bizde Mehmet Akif'in şiirlerini benimsiyenlere mürteci, Tevfik Fikret'i büyük şair telâkki edenlere komünist damgası vurulur. Bilirsiniz ki, Mehmet Emin'in: 'Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur' mısraını tekrar edenlere de bazan hem mürteci hem de ırkçı lâkabı verildiği vâkıdır. Böyle bir devirde programın yukarda zikrettiğim satırlarının, fikir hürriyeti için bir tehlike teşkil etmesi imikân vardır..."[19]

Halkın ve gençliğin yetişmesinde ve korunmasında, eğitim kadar maneviyatın da çok önemli olduğunu savunan Menderes, bu konuyu birçok yerde dile getirerek gündemde tutmayı başarmıştır. Konuyla ilgili yaptığı bir konuşmasında Menderes; bağımsız güçlü millet olmanın yolunun sadece maddi kudretten geçmediğini, bunun yanı sıra gençliğin manevi değerlerle donatılmasının çok önemli olduğunu, bunun yolunun ise eğitimden geçtiğini, söyleyerek gençlerin dinden uzak tutulmamasını istemiştir. Menderes aynı konuşmasının bir başka yerinde ise; *"…Talim ve terbiye sisteminde bu gayeyi göz önünde bulundurmıyan, gençliğini millî karakterine ve ananelerine göre mânevi ve insani kıymetlerle teçhiz edemiyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamanın teminatı sayılamaz..."*[20] Diyerek gençliğin korunmasının milli bir vazife olduğunu, gençliğin vatan ideali etrafında toplanmasının hareket noktası olarak seçildiğini, tahsil ve terbiyede ise, ilmi usullerin daima göz önünde tutulacağı vurgusunu yapmış, eğitim gibi önemli bir ülkünün yaygınlaşmasında hükümetinin gayretlerini sıralamıştır.[21]

Dini disiplin ihmal edildiği takdirde, gelecekte toplumun birçok sorunlarla karşı karşıya kalabileceğini; bu yüzden dinin, kültürel mirasın aktarılmasından bireyin yaşadığı toplumdaki sorumlulukları yerine

---

[19] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem 9, C. I, Birleşim 5, Toplantı Olğ., 02.06.1950, s. 99; **TBMM Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşleri,** s. 841.

[20] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: 9, C. VI, Birleşim I, Toplantı Olğ., 29.05.1950, s. 29; **TBMM Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşleri,** s. 757.

[21] **T.C. Hükümet Programlarında Eğitim 1920-1993,** Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1993, s. 23-24.

getirmesine kadar çok yönlü işlevi olduğunu düşünen Demokratlar, bu konuya farklı bir yorum getirmişlerdir. DP yönetimi, dini değerlerin ve milli kültürün okullarda öğretilmesinin ne kadar önemli olduğundan bahisle Milli Eğitim Bakanlığı'nın başlıca vazifesinin; millet çocuklarının ilim ve teknik bakımından yetişmesini sağlamak yanında kendi kültürünü talim ve telkin yoluyla çocuklara öğretmek olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu tanıma uygun metotların geliştirilmesinde ise Bakanlığa önemli sorumluluklar yüklenmiştir. Milli kültür işlerini hem insani, hem de milli bakımdan nazara almak gerektiğini savunan DP yönetimi, ilk ve ortaokul çocuklarının bu iki vasfın esaslarını anlamaya yetkin yaşta olduklarını düşünerek asıl gayelerinin; Türk çocuklarını geleceğe hazırlamak olduğunu, ifade etmişlerdir. Bunun için DP'liler, Türk çocuklarının bir yandan Batı ilim ve tekniğiyle meşgul olmasını, öte yandan da ahlak ve güzel sanatlar bakımından Batı'ya örnekler verecek hale gelmeleri konusunda kendilerini sorumlu hissetmişlerdir.[22]

DP döneminde milli kültürün oluşmasında dinin önemi açıklanırken laiklik konusu, dış gelişmelere paralel olarak yeniden ele alınmış olması, bir tesadüf değildir. Ancak eğitim ve kültür konularında mukaddes değerlerin önemi vurgulanırken eğitimi, Osmanlı döneminde yetişmiş ulema ve şeyhlerin insafına bırakılmaması için özen gösterilmiştir. Laiklik konusunda oldukça hassas olduklarını beyan eden DP yönetimi, laiklik karşıtı eylem ve davranış gösteren gruplara karşı, mücadele etmeyi ihmal etmemişlerdir. Bu bağlamda Ticânî tarikatının Atatürk heykellerine ve büstlerine yönelik saldırı eylemleri nedeniyle tarikat mensupları, çeşitli hapis cezalarına çarptırılmış ve tarikatın faaliyetleri durdurulmuştur. Kısa bir süre sonra 25 Temmuz 1951 tarihinde Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarılarak O'nun aziz hatırası korunmaya çalışılmıştır.[23]

Laiklik konusunda oldukça hassas olduğu bilinen Cumhurbaşkanı Celal Bayar, dinin siyasal ve kişisel nüfuz kazanmak için kullanılmasına karşı

---

[22] BCA: 030.10/14.81.11/ 22.05.1953; Bilgin, **Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri,** s. 53.

[23] Atatürk'ü Koruma Kanunun önemli maddeleri şöyledir: "Madde 1: Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve âbideleri veyahut Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir; Madde 2: Birinci maddede yazılı suçlar; iki veya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak veya umumi veya umuma açık mahallerde yahut basın vasıtasıyle işlenirse hükmolunacak ceza yarı nispetinde artırılır", **T.C. Resmî Gazete,** Kanun No 5816, Sayı: 7872, 31 Temmuz 1951, s. 1713.

çıkmış[24], din ve vicdan hürriyetini koruyan kanunların çıkmasına önayak olmuştur.[25] Muhalefet partisi CHP'nin en çok eleştirdiği, irtica konusunun suiistimal edildiğini düşünen DP'liler, Atatürk ve laiklik konusuna tek parti çizgisi dışında farklı bir yorum getirmişlerdir.[26] Bu bağlamda, Atatürk inkılaplarını tutulmuş ve tutulmamış olarak ikiye ayıran DP yönetimi, tutulmamış inkılapları gerçekleştirmeye yönelik adımların atılacağına dair açıklamalar yapmışlardır. Atatürk, nasıl ulusal bağımsızlığı sağlayarak inkılaplar yapmış ise, aynı şekilde DP'nin de demokrasiyi ülkede hâkim kılarak Atatürk inkılaplarının büyük ölçüde tamamlanacağını savunmuşlardır.[27] Bu bağlamda Atatürk inkılaplarını sadece çağdaşlaşma modeli olarak görmeyen DP yönetimi, gelecek nesillerin ilim, teknik ve bilgi yanında milli ve insani bütün manevi değer ölçüleriyle donatılması gerektiği, inancındaydılar.[28]

Ancak muhalefet partisi CHP, Demokrat Partinin din ve din eğitimi konularında yapmış oldukları birtakım uygulamalardan memnun değildi. CHP'liler, konuyla ilgili verdikleri demeçlerde; İslam dininin siyasete alet edildiğinden bahisle rejimle ilgili endişelerini dile getirmişler, DP'lileri İslam dinini suiistimal etmekle suçlamışlardır. DP'liler ise, CHP'nin manevi değerleri hiçe saydığını, eski uygulamalarından örnekler vererek bu suçlamalara cevap vermesi, Türkiye'nin hiç alışık olmadığı siyasi kavgaları beraberinde getirmiştir. Dönemin DP Seyhan milletvekili ve aynı zamanda eğitim ve kültür işlerinde yetkin bir isim olarak bilinen Remzi Oğuz Arık, Mecliste yaptığı bir konuşmada; *tek parti rejimi döneminde CHP'nin korku içinde gördüğü bir takım meseleleri tasfiye etmiş olmalarından yakınarak, yeni Türkiye'nin büyük vasfının daha önceki rejimlerin tereddüt içinde*

---

[24] Konuyla ilgili bir konuşmasında Celal Bayar şu ifadelere yer vermiştir; "...Biz, dinin siyasete alet edilmesinin şiddetle aleyhindeyiz. Bu ne maksatla olursa olsun bizzat o mukaddes mefhuma hürmetsizliktir. Biz irticaın aleyhindeyiz. Memlekette irtica yoktur amma, irticaa doğru beliren istidatları zamanında görüp önlemezsek bu memleketin felaketini kendimiz hazırlarız. Bu noktada hassas bulunmamız lazımdır…" "Celal Bayar'ın Mühim Bir Nutku", BCA: 490.01/204.808.2.

[25] Bahsedilen kanunlardan biri; Temmuz 1953 tarihinde Mecliste kabul edilen 6187 sayılı "Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkındaki" kanundur. **T.C. Resmî Gazete,** Sayı: 8470, 29 Temmuz 1953, s. 6843-6844; Baside İcra, **Demirkırat Alfabesi (DP Tüzük ve Programı),** Ankara, 1992, s. 124.

[26] Abdulhaluk Çay, "Atatürk Gerçeği ve Atatürk İlkeleri", **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi,** C. I, Sayı: 1, (Ekim 1987), s. 25-29; Ayrıca CHP ve DP'nin laiklik anlayışı için bkz. Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş (1946-1957),** Kaynak Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1982, s. 267.

[27] Erik Jan Zurcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1995, s. 310; Piraye Bigat Cerrahoğlu, **Demokrat Parti Masalı,** Milliyet Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1996, s. 56-58.

[28] Baside İcra, **Demirkırat Alfabesi (DP Tüzük ve Programı),** Ankara, 1992, s. 130.

bıraktığı meseleleri, çözüme kavuşturmak olduğunu ifade etmiştir. Bu meselelerin başında ise, din ile dünya işlerini ayırma konusunun geldiğini, sözlerine yer vererek konuşmasına şöyle devam etmiştir:

> "…Bu ayırma sayesindedir ki, müspet ilim, Türkiye'de bütün öğretme ve terbiye etme sisteminin temelini kurmuştur. Bizden bu müspet ilim zihniyetini, metodunu alacak olan her teşebbüsü, yeni Türkiye için gerçekleştirmek istediği büyük hamalesiyle suikast telâkki bilmekteyiz. Bu müspet ilim zihniyeti ve metodu bizde bulundukça Türkiye'ye vereceğimiz şey ve Türkiye'de çözemiyeceğimiz mesele yoktur. İrtica bizde: işte bu ilim zihniyetine ve metoduna verilen sevgisizliklerin, sokak tecavüzü veya ihtilâl haline gelmesi, gelmeye teşebbüsüdür. Biz irticai böyle anlamaktayız. Bu mânada irticai nerede bulursak onu boğmak vazifemizdir. İşte Türk matbuatının bu konu üzerinde birleşmesini, bu görüşledir ki, nimet ve övünç kaynağı gibi alıyoruz…"[29]

Aslında bu konuşmasıyla Arık; din ve devlet işlerinin sert çizgilerle ayırmanın sakıncalarını belirterek laikliği dünyadaki yeni şartlara ve müspet ilimlerde meydana gelen gelişmelere göre uyarlanması gerektiğini savunmuş oluyordu. Fakat süreç içesinde bu ilke, muhalefet ve iktidar partisinin sert yorum ve açıklamalarıyla siyasi gündemi hayli meşgul etmiştir. Öyle ki, Diyarbakır'da seçim dolayısıyla DP'den bazı konuşmacılar, halka şu soruyu yöneltmişlerdir: *"Altı Ok'u mu, yoksa Kur'an-ı mı seçeceksiniz?"*[30] Bu tarz konuşmalar, çoğunlukla seçim çalışmalarının bir yansıması olarak görülse de gerçekte, dinin politik tartışmaların içerisine çekilmesine ve dolayısıyla laik ve anti laik toplumsal ayrışma gibi bir takım olumsuzluklara zemin hazırlamıştır.

CHP hakkında yapılan eleştiriler karşısında, Mecliste söz alan İsmet İnönü; Dinsizlik üzerinden CHP'ye karşı bir iftira kampanyası başlatıldığını ve birçok konuda özellikle dini konularda CHP'nin iftiraya maruz kaldığını, iktidarın zor anlarında bu tür konulardan yararlanarak CHP'ye karşı karalama kampanyası yürüttüğünü söyleyerek DP'nin tutumunu eleştirmiştir. İnönü, Meclisteki bu konuşmasının devamında ise; *"...Dini siyasete alet etmekte iktidarın sözcülüğünü yapan (Köylü gazetesi) ve diğer iftira ve irtica gazetelerinden misaller vermeye insan hicabı mânidir. İşte seçim devri bu suretle geçmiştir. Bu devirde vatandaşın hem ıstırap içinde bulunduğu, hem*

---

[29] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem 9, C. VI, Birleşim 59, 02.04.1951, s. 98; **TBMM Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşleri,** s. 961.

[30] Hans-Eckhard Kannapin, **Hilal-Kırat-Altıok, (Türkiye'nin Siyasi Gelişmeleri),** Çev. Nihat Ülkekul, Yer ve Tarih Yok, s. 73.

rejim dâvalarına canla, başla sahip çıktığı iktidarın değişmesi artık mukadder olduğu anlaşılmıştır…" diyerek Başbakan Menderes'in, CHP'de parti müfettişliği, yüksek idare üyesi, birçok kez mebusluk gibi üst düzey görevlerde bulunmuş olan Celal Bayar'ı düşünmeyerek, CHP aleyhine dini propagandaya sarılmasının anlaşılır bir şey olmadığını, ifade etmiştir.[31]

1954 seçimlerinde çok yüksek bir oy oranıyla iktidar gücünü yenileyen DP, bu yıldan itibaren liberalizm ve milliyetçilik kavramlarını ön plana çıkarmaya başlamıştır. Dini konularda daha çok liberalizm getirileceği vaadi ise, parti programına alınmıştır. Devletin siyasette, dinle hiçbir ilgisinin olmaması, devletin hiçbir dini düşüncenin düzenlenmesinde ve uygulanmasında gücünü kullanmaması, laikliğin din aleyhtarlığı şeklinde gösterilmesinin reddedilmesi[32] gibi konularda DP yönetimi, Tüzük ve Programına sadık kalarak din özgürlüğünün sağlanması için somut öneriler sunmuştur.

DP yönetimi, manevi değerlerin okullarda yer alması gerektiğini savunurken radikal grupların eğitime sızmasını önleyecek tedbirler almayı ihmal etmemiş, dini eğitim ve öğretimde kurumsal disiplin sağlamayı amaç edinmiştir. DP, bu yönüyle hem seçmen kitlesine vadettiği icraatların önemli kısmını yerine getirmiş olacak, hem de radikal grupların dini suiistimal etmesinin önüne böylece geçilmiş olacaktı. Ancak manevi değerlerin eğim ve öğretimde yer almış olması, toplumun geniş katmanları tarafından olumlu bir icraat olarak değerlendirilmiş olsa de özellikle 1955'den itibaren iç siyasette meydana gelen gelişmeler ve ekonomide başlayan kötü gidişat, DP iktidarının gücünü hayli sarsmıştır.[33] Eleştirilerin dozu bu yıldan itibaren artmasıyla birlikte Menderes'in muhafazakâr çevrelere olan yaklaşımını fırsatçı olduğuna dair yorumlar, sıkça dillendirilmiştir. Bu iç siyasi gelişmelerden biri, hiç kuşkusuz Kıbrıs meselesinin görüşüldüğü sırada meydana gelen 6/7 Eylül Olaylarıdır.[34] DP iktidarı, bu olaydan yıpranarak çıkmıştır. 1955 yılında meydana gelen bu olay sonrası zaten DP içerisinde

---

[31] **TBMM Tutanak Dergisi,** Devre 11, C. I, İçtima 1, 04.12.1957, s. 72; **TBMM Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşleri,** s. 1222-1223.

[32] **Demokrat Parti Tüzük ve Programı,** (Madde 14) Galata Merkez Basımevi, Ankara, 1946, s. 17-18.

[33] Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960),** Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 356-358; Feroz Ahmad, **The Turkish Experiment in Democracy 1950-1957,** Published for The Royal Institute of International Affairs C. Hurst & Company by London, 1977, s. 113.

[34] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971,** Bilgi Yayınevi, 1. Basım, İstanbul, 1976, s. 140; Mümtaz Soysal, **Dış Politika ve Parlâmento,** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1964, s. 240; **Milliyet,** 7 Eylül 1955, s. 1.

içten içe ısınan muhalefet, kendilerini iyice belli etmiştir. DP içerisindeki bu muhalif kesim, Menderes'i açıkça eleştirmeye ve aleyhinde hareket etmeye başlamalarıyla birlikte istifaya zorlayarak veya ihraçlarla partiden uzaklaştırılmıştır.[35] Sonuçta bu muhalif grubun DP'ye karşı çıkarak oluşturduğu siyasi hareket, Hürriyet Parti'sinin kurulmasıyla sonuçlanmış ve Türk siyasi tarihinde oldukça çetin geçen bir seçim dönemine girilmiştir.[36] Hürriyet Partisi'nin kurulmasının ardından dini eğitim ve öğretim konusunda bir takım kararlar alan Menderes, bir yönüyle hem siyaseten DP iktidarının meşruluğunu halktan aldığını göstermek istemiş hem de partiden ayrılarak kurulan bu partinin belli bir tabana erişemeden başarısız kalmasını istemiştir.

DP'nin din işlerinde, özellikle din derslerinin okullarda yer alması için göstermiş olduğu gayret, özellikle kırsal kesimlerde yaşayan halk tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak halkın din derslerine yönelik bu olumlu tavrı, ilerleyen dönemde dinin ibadet yönünün okullarda verilmemesinden dolayı eleştiriye uğramıştır. Bu eleştiriler karşısında DP yönetimi, dinin ibadet yönün de eğitim müfredatı içerisinde yer alması için bir takım çalışmalar başlatmıştır. Bu bağlamda okullarda din eğitiminin kapsamı genişletilmiş; iman, ibadet ve ahlak yönünün de öğretilmesi için gerekli düzenleme yapılmıştır. Bakanlar Kurulunun 13 Eylül 1956 tarih ve 7805 kararıyla resmileşmiş olan bu düzenleme, çok geçmeden dönemin Milli Eğitim Bakanın açıklamalarından sonra uygulamaya konulmuştur.[37] Artık 1956-1957 öğretim yılında ortaokullarda din dersi, yayınlanan bu yeni genelge doğrultusunda işlenmeye başlamıştır. Talim ve Terbiye Dairesinin 19 Eylül 1956 tarihli 32321-1968-II /4286 sayısı ile yayınladığı ve Tebliğler Dergisinin 17 Eylül 1956 tarihinde yer alan bu genelgenin[38] içeriği şöyledir: "Resmi ortaokullarda bunlara muadil okullarda Türk öğrencilerine verilecek din derslerinde, İslamlığın iman, ibadet ve ahlâka müteallik esaslarının öğretilmesidir". Aynı sayısının 2. Maddesi gereğince; din dersleri program ve müfredatının hazırlanmasında Maarif Vekili sorumlu tutulmuştur. Din dersinin okutulması konusu müfredatta yer alırken; "çocuklarına bu derslerin verilmesini istemeyen velilerin taleplerini ders yılı başında okul idarelerine

---

35 Demirer, **a.g.e.,** s. 16.

36 Cem Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi),** İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1990, s. 112.

37 M. Raif Ogan, "Başvekilin Konya Nutku: Orta Mekteplerde Din Dersleri Konulması Laikliğe Aykırı mıdır?" **Sebilürreşad,** C. IX, Sayı: 212, (Ocak 1956), s. 184.

38 **T.C. Resmî Gazete,** Sayı. 9406, 13 Eylül 1956, s. 15581; Albayrak**,** "D.P Hükümetlerinin Politikaları (1950-1960)", **Türkler,** C. XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 860.

yazılı olarak bildirdikleri takdirde bu öğrencilerin din derslerinden muaf tutulması" gibi bir seçenek sunulmuştur.[39]

Bu kanunun çıkmasından duyduğu memnuniyeti dile getiren Menderes, konuşmasında bu dersin neden ortaokul müfredatında yer alması gerektiğinin izahını ise şöyle yapmıştır: *"... Müslüman çocuğu, dinini öğrenmek gibi pek tabi haktan mahrum edilmemek icap eder. Böyle mahrumiyet ve imkânsızlık vicdan hürriyetine uygundur, denilemez. Bu itibarla, orta mekteplerimize din dersleri koymak yerinde bir tedbir olacaktır. Dinsiz bir milletin payidar olabileceğine inanmıyoruz…"*[40] Bir başka konuşmasında ise Menderes; *"...Umumi terbiyemizde milli ve insanî hedefleri gözden kaçırmadan ilmi pedagojik esaslara göre karakter şahsiyet ve maneviyat gelişmesine ehemmiyet vereceğiz..."*[41] diyerek kendi hükümetinin sorumluluklarından birinin de dini öğretmek yanında milli terbiyenin dini eğitim yoluyla sağlamak olduğunu vurgulamış oluyordu.

Bütün bunlardan da anlaşılıyor ki çağdaş eğitim ile dini eğitimi, kurumsal yapı içerisinde bir araya getirmeyi amaçlayan DP yönetimi, çağdaşlaşmayı CHP'den farklı olarak ele almıştır. Bu bağlamda Demokratlar; eğitimi sadece Batı'nın materyalist yönüyle ele alınmasının doğru olmadığını, manevi değerlerin de eğitimde çok önemli olduğunu ileri sürmüşler, bu iki öğeyi aynı potada birleştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu bağlamda dini, eğitimin önemli bir parçası olarak gören DP iktidarı, okullarda Türk çocuğuna fizik, matematik gibi ilimlerin esasları nasıl öğretiliyorsa, insani ve milli kültürün ilk esaslarından biri olan dinin de öğretilmesinin gerekli olduğunu savunmuşlardır.[42] Eğitimde böyle bir politika ihtiyacının, kırsal kesimlerden şehirlere artan göçle birlikte sıkça dillendirildiği bilinmektedir. Bu eğitim modeli ile DP, hem kırsal kesim ile şehirli halkı aynı gaye etrafında birleştirmiş olacak, hem de laik eğitime şüphe ile yaklaşan muhafazakâr kesimlerin ön yargıları, bu şekilde giderilmiş olacaktı.[43] Bu anlayıştan hareketle DP'liler, eğitimde çağdaş uygulamanın geleneksel yöntemlerle yürütülemeyeceğini, yeni düşüncelere ihtiyaç duyulduğunu savunarak birçok yabancı uzmanı, Türkiye'ye davet

---

[39] **T.C. Maarif Vekâleti, Tebliğler Dergisi,** C. XIX, Sayı: 921, 17 Eylül 1956; Beyza Bilgin, **Türkiye'de Din Eğitim ve Liselerde Din Dersleri,** Ankara, 1980, s. 62.

[40] "Başvekilin Konya Nutku", **Sebilürreşad,** C. IX, Sayı: 212, (Ocak 1956), s. 179, 182.

[41] **T.C. Hükümet Programlarında Eğitim 1920-1993,** s. 23.

[42] BCA: 030.10/14.81.11/ 22.05.1953. Demokrat liderlerin İslam'a yönelik bu tavırlarıyla dinin kalkınmayla uyuşmaz olmadığını önce zımnen kabul etmişler, daha sonra toplum tarafından genel kabul görmesi sağlanmıştır. Zurcher, **a.g.e.,** s. 340.

[43] "Türk, Müslümandır ve Müslüman Kalacaktır", **Sebilürreşad,** C. IX, Sayı: 212, (Ocak 1956), s.182.

etmişlerdir.[44] Bu yabancı uzmanlardan ABD'li Trinit College eğitim profesörlerinden biri olan Lester Beals'tir. Tevfik İleri'nin Milli Eğitim Bakanlığı döneminde Türkiye'ye gelen Beals, 1954 yılına kadar Bakanlıkta danışman olarak çalışmıştır. Resmi okullardaki rehberlik ve sosyal bilgiler ders programlarının hazırlanmasında önemli katkıları olan Beals'in Türkiye'deki okullarda rehberlik çalışmalarının başlamasında da katkısı oldukça fazladır.[45] Bu dönemde birçok Amerikalı eğitim uzmanın Bakanlık bünyesinde çalışarak hazırlamış oldukları rapor ve tavsiyelerinden etkilenen DP yönetimi, Köy Enstitülerini merkez-taşra arasında kopukluğa neden olduğu gerekçesiyle 27 Ocak 1954'te çıkardığı 6234 sayılı yasa gereğince köy öğretmen okullarına dönüştürerek bu okulun eğitim faaliyetlerine, böylece son vermiştir.[46]

2. Demokrat Parti'nin Örgün ve Yaygın Dini Eğitim Kurumları Üzerindeki Çalışmaları

DP'liler, iktidar oldukları ilk yıllarından itibaren kültürel ve ahlaki değerlerin korunmasında dini eğitimin çok önemli olduğu savunmuş, bunu gerçekleştirmek için önemli çalışmalar yürütmüştür. Bu bağlamda DP'lilerin dindarlık vurgusu, parti programının 33 ile 41. arasındaki maddelere uygun olarak tanımlanmıştır. Parti programındaki tanıma uygun olarak; Gelecek kuşakların yalnız bilim ve teknik bilgi ile değil, ulusal ve insani bütün manevi değerlerle donatılmasına çalışılacak, gerek dini öğretim sorunu, gerekse de din adamlarını yetiştirecek kurumların oluşturulması konusunda uzmanlar tarafından esaslı bir program hazırlanması planlanmıştır.[47]

Eğitimde diğer derslerle birlikte dinin ibadet yönünün uygulamalı olarak öğretilmesi, DP iktidarının en çok üzerinde durduğu konulardan biriydi. Bunu normal okullarda gerçekleştiremeyeceğini düşünen DP yönetimi, İmam-Hatip okullarının tekrar açılmasını gündeme getirmiştir. Bu bağlamda 1924 yılından 1930 yılına kadar eğitim faaliyetini sürdürmüş olan İmam-Hatip Okulları[48], halkın din görevlisi ihtiyacını karşılamak için DP iktidarı döneminde 1951 yılından itibaren tekrar eğitim faaliyete

---

[44] BCA: 030.10/14.81.11/ 22.05.1953, s. 41-42.

[45] Erdoğan Başar, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Hareketleri", **Eğitim Dergisi,** Sayı: 1, Ayrı Baskı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1992, s. 99.

[46] **T.C. Resmi Gazete,** Sayı: 8625, 4 Şubat 1954, s. 8093; Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye),** Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi S.B.F Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1982, s. 252.

[47] **Demokrat Parti Tüzük ve Programı,** Galata Merkez Basımevi, Ankara, 1946, s. 25-27; Başar, **a.g.m.,** s. 91.

[48] Halis Ayhan, "İmam-Hatip Lisesi", **TDV İslam Ansiklopedisi,** C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, s. 191.

başlamıştır.[49] İktidar partisi adına DP'nin görüşlerini dile getiren Remzi Oğuz Arık; dini okulların açılmasının mutlak çoğunluğu Türk ve Müslüman olan halka dinin asli unsuru ve dinlerin emrettiği tabiî bilgileri doğru şekilde aktarmak olduğunu savunmuş, artık modern devlet anlayışının bunu zorunlu hale getirdiği yorumunu yapmıştır. *"Din kelimesini ağzına alamamak, ibadetini serbestçe yapmaktan çekinmek yüzünden köylerimizde ölüyü yıkıyacak hoca bulunmaz olmuştu"* [50] Diyen Arık; din adamlarına neden ihtiyaç duyulduğunu açıklamasını yapmış, eğitimli din adamlarının cehaletin giderilmesindeki rolünü sıralamıştır. Konuşmasının devamında ise, şu uyarılarda bulunmuştur:

> "…Bin netice din mevzuu cahillerin, kulaktan dolma bilgi ile hareket edenlerin elinde kalmıştır. Normal olarak işlemiyen din duyguları ile tarikatlar meydana gelmiş ve memleketin maneviyatı gizli tarikatların eline düşmüştür. Siz çok iyi takdir edersiniz ki, bu, tarikatlar denen mesele, gizliliğe dayanır. Nerede açıktan açığa hâdise yoksa nerede hürriyet yoksa elbette ki, orada gizlilik olacaktır. Bunu önlemek, onun şerrinden bu memleketi korumak için bu meselenin açık olması, Dünya yüzüne çıkması, hürriyet alanına çıkması lâzımdır, işte bizim nokta-i nazarımız…"[51]

Dini esasların halka aktarılması hususunda kurumsal bir zihniyetin oluşması gerektiğini düşünen DP iktidarı, İmam-Hatip Okulları, İlahiyat Fakülteleri, Yüksek İslam Enstitüsü gibi okulların faaliyetlerine önem vermiştir.[52] Bu bağlamda 1951-1952 eğitim yılında faaliyetlerine başlayan İmam-Hatip Okulları ile yükseköğretim hizmeti veren diğer dini okullar, toplumsal bağnazlığın giderilmesinde ve dini konuların halka, doğru bir şekilde aktarılması hususunda önemli görevler üstleneceği düşünülmüştür.[53]

---

[49] Sitembölükbaşı, **Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı (1950-1960),** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 61; Sitembölükbaşı, **a.g.m.,** s. 127.

[50] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem 9, C. VI, Birleşim 59, 02.04.1951, s. 96-97.

[51] **TBMM Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşleri,** s. 959-960.

[52] Parmaksızoğlu, **a.g.e,** s. 29; Bilgin, "İslam'ı Yeniden Anlamak ve Anlatmak", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C. XXXIX, Sayı: 2, (Özel Sayı) (1999), s. 23.

[53] H. Bayram Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları,** Doğu Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 80.

2.1. Kur'an Kurslarından İmam-Hatip Okullarına, Demokrat Parti Dönemi Din Eğitim ve Öğretimi

Cumhuriyetin ilanından sonra çıkarılan 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhîd-i Tedrîsat Kanun'un 1. ve 2. maddesi gereğince; Türkiye'deki bütün eğitim kurumları gibi Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti yahut özel vakıflar tarafından yönetilen medrese ve mektepler Maarif Vekâleti'ne devredilmiştir.[54] Bu bağlamda Kur'an'ın okutulup ezberletildiği yerler de Vekâlet bünyesine alınmış olup 1926 yılında çıkarılan Maarif Teşkilâtı Kanunu ile tamamen işlevini yitirmiştir.[55] Ancak dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi'nin Kur'an öğretilen bu yerlerin birer ihtisas okulu olduğu ve bunların Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak öğretime devam etmesinin faydalı olacağı yönündeki görüşünden sonra Kur'an kurslarının faaliyetlerine izin verilmiştir. Kur'an kursu olarak faaliyetine izin verilen bu yerlerden hafız olarak mezun olanlar, sınava tabi tutularak İmam-Hatip olmalarına imkân tanınmıştır.[56] 1932-1933 öğretim yılında kurs sayısı 9, öğretmen sayısı 9 ve öğrenci sayısı 232 olarak kaydedilen Kur'an kursları, CHP ve DP iktidarları boyunca düzenli artış gösteren nadir resmi kurslardan biri olmuştur. 1933-1934 öğretim yılında 8 mezun veren bu kursların sayıları, her yıl farklı oranlarda artış göstermiştir. 1934-1935 öğretim yılında 19'a yükselen bu kursların sayıları; 1937-1938 öğretim yılında 20, 1938-1939 öğretim yılında 28, 1939-1940 öğretim yılında ise 48'e yükselmiştir. Yıllar bazında öğrenci ve mezun sayıları incelendiğinde; 2 ve 3 kat arasında değişen bir artış söz konusudur. 1939-1940 öğretim yılında mezun sayılarında bir önceki yıla göre önemli bir düşüş gösterse de öğretmen ve öğrenci sayısında bir artış yaşanmıştır. Diğer yandan, bu kursların sayısında önemli bir düşüş gerçekleşmiş olmasında dönemin şartları belirleyici olmuştur. Çünkü II. Dünya Savaşının getirmiş olduğu olağanüstü koşullar, Kur'an kurslarında olduğu gibi diğer kursları da doğrudan etkilemiştir. Savaşın sona ermesiyle beraber bu kursların sayısında önemli artış yaşandığı, buna paralel olarak öğretmen ve öğrenci sayısı da bu artıştan nasibini aldığı, istatistik raporlarından açıkça anlaşılmaktadır.[57]

Kur'an kurslarının sayılarındaki düzenli artışa rağmen, İmam-Hatip azlığından dolayı, yeterli din adamlarının istihdam edilememesi sebebiyle ülkede, özellikle kırsal kesimde CHP'ye karşı muhalif bir kesim oluşmuş durumdaydı. 1947 yılından sonra halkın dini vecibelerini yerine getirmede CHP'nin duyarsız kaldığına dair eleştiriler, gerek parti içinde ve gerekse

---

[54] **Resmi Ceride,** Sayı: 63, Sene 2, 6 Mart 1924, s. 6.

[55] **Resmi Ceride,** Sayı 338, Sene 4, 3 Nisan 1926, s. 1; Mustafa Çağrıcı, "Kur'an Kursu", **TDV İslam Ansiklopedisi,** C. XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2002, s. 424.

[56] Çağrıcı, **a.g.m.,** s. 424.

[57] **T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Milli Eğitim Hareketleri (1927-1966),** Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın No. 517, Ankara, 1967, s. 87.

parti dışında yüksek sesle dillendirilmiş ve bu sorunun çözümüne yönelik gerekli adımların atılması istenmiştir. Konuyla ilgili dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, bir konuşmasında; Camilerde halka namaz kıldıracak ve hutbe okuyacak imam ve hatip yokluğundan bahsetmiştir. Aynı konuşmasında Akseki; din adamı yokluğundan dolayı, bazı köylerde cenazelerin kaldırılamadan günlerce beklediğini söyleyerek birtakım batıl inanç ve yalancı tarikatların türeyerek memleketin her tarafına yayılmakta olduğu, uyarısında bulunmuştur.[58]

Tablo 1: Kur'an Öğretme Kurslarındaki Sayısal Gelişmeler[59]

Öğretim Yılı	Kurs Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Mezun Sayısı
1947-1948	99	104	5751	1290
1948-1949	118	128	7084	1788
1949-1950	122	129	8677	2809
1950-1951	73	64	4152	1166
1951-1952	170	205	11568	2377
1952-1953	183	207	11836	2417
1953-1954	225	288	17373	4420
1954-1955	241	348	16521	7438
1955-1956	235	235	12235	12235
1956-1957	252	225	14047	3755
1957-1958	431	513	21916	6291
1958-1959	518	588	29689	4840
1959-1960	527	639	26542	10258
1960-1961	643	761	27677	2660

Tablo 1'den de anlaşılacağı gibi; 1947, 1948 Kur'an Kursu sayısı 99, öğrenci sayısı ise 5751'e yükselmiştir. Bu oran, 1933, 1934 yılları ile kıyaslandığında okul sayısında yaklaşık 10 kat, öğrenci sayısında ise 20 kat, bir artışa denk gelmektedir. Kız öğrencilerin de yer aldığı bu kursların sayısı; 1949-1950 öğretim yılında 122'ye, öğrenci sayısı, 8677'ye yükselmiştir. 1950 yılında iktidar değişikliğinden sonra din eğitiminin artması yönünde gelen talepler doğrultusunda, İmam-Hatip Okullarının açılmasına paralel olarak Kur'an Kursları halkın katkılarıyla sayıları, bazı yıllarda azalma görülse de hemen hemen her yıl artmıştır. Öyle ki, 1951-1952 öğretim yılında Kur'an kursu sayısı 170, 1952-1953 öğretim yılında 183, 1953-1954

[58] Ayhan, **a.g.m.**, s. 191.

[59] **Devlet İstatistik Enstitüsü, Milli Eğitim Hareketleri (1942-1972),** Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, s. 97.

öğretim yılında 225, 1954-1955 öğretim yılında 241, DP iktidarının sonlarında 1958-1959 öğretim yıllında ise bu kursların sayısı, yaklaşık 518 civarındaydı.[60]

Yüksek dini öğretim kurumlarının da açılması ve müftülük, vaizlik gibi önemli görevlerin bu kurumlardan temin edilmesi sonrasında, bu kurslar sadece Kur'an öğretimi yapan ve İmam-Hatip yetiştiren yerler olarak hizmet vermiştir.[61] 1951 yılından sonra ise, İmam-Hatip Okullarının açılmasıyla birlikte cami imamları genelde bu okullardan karşılanmış, Kur'an kursları ise daha çok Kur'an öğretimi veren yerler haline gelmiştir.

1950 yılı seçimlerinden sonra DP iktidarıyla birlikte din adamına olan ihtiyaç, özellikle kırsal kesimlerde daha yoğun bir şekilde dile getirilmeye başlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki Müdürler Komisyon'un 13 Ekim 1951 tarih ve 601 sayılı kararıyla Tevhid-i Tedrisat Kanun'un 4. Maddesine istinaden İmam-Hatip okullarının açılmasına karar verilmiş, ardından İstanbul, Ankara, Adana, Konya, Kayseri Maraş ve Isparta illerinde ilkokula dayalı ortaokul seviyesinde dört yıllık İmam-Hatip okulları, eğitim-öğretime başlamıştır. 1953 yılında Antalya, Çorum, Elazığ, Erzurum, İzmir, Tokat, Trabzon ve Yozgat'ta açılan yeni okullarla birlikte İmam-Hatiplerin sayıları, on beşe ulaşmıştır. İmam-Hatip okullarının ilk mezunlarını verdiği 1954-1955 öğretim yılında ise, bu okullara üç yıllık lise kısmı eklenmiştir.[62] İmam-Hatip liselerinin açılmasıyla DP'ye karşı, muhalefetin sesi giderek yükselmiştir. Ana muhalefet partisi CHP, İmam-Hatip okullarının ilk açılışının kendi iktidarları döneminde olduğu eleştirisinde bulunarak DP'yi bu okullar üzerinden dini siyasete alet etmekle suçlamıştır. CHP'nin eleştirilerine karşılık veren Başbakan Menderes; *"Ankara'nın yeni kısmını inşa ederken, 'Mabedsiz şehir inşaa ettik' diye iftihar edenlerin kullanılmayan camilerin satılması hakkında çıkan kanunların bugün İmam-Hatip okullarını biz açtık"* diyerek Türk milletinin teveccühünü kazanmaya çalışmalarının düşündürücü olduğunu vurgulamıştır. DP'nin, İmam-Hatiplerin açılmasını sağlayan bir iktidar olmanın yanında başta İstanbul

---

[60] **T.C. Başbakanlık DİE Milli Eğitim Hareketleri (1927-1966),** s. 87; **DİE, Milli Eğitim Hareketleri (1942-1972),** s. 97; Mustafa Çağrıcı, "Kur'an Kursu", **TDV İslam Ansiklopedisi,** C. XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2002, s. 424-425.

[61] Jaschke, "Yeni Türkiye'de Kur'an-ı Kerim Kursları", **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi,** Çev. Nimet Arsan, C. V, Sayı: 1-4, (1973), s. 58.

[62] Eyüp Şimşek, "Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED),** Sayı: 49, (2013), s. 403; **Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1923-1988),** T.C. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay. Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1988, s. 130; Ayhan, "İmam-Hatip Lisesi", s. 191.

olmak üzere camilerin onarımını da üstlendiklerini söyleyen Menderes, bu tür eleştiri veya suçlamalara karşı çıkmıştır.[63]

DP döneminde, İmam-Hatip okullarının hemen hepsi büyük şehirlerde açılmasına rağmen, öğrencilerin yarıdan fazlasını köylerden gelen öğrenciler oluşturuyordu. Bunlardan bir kısmı yurtlarda barınırken bir kısmı ise, kötü koşullardaki evlerde yaşıyordu. Öğrencilerin bu barınma sorunları yanında okullardaki meslek dersleri için gerekli kitapların temini konusunda da bir takım sıkıntılar yaşanmaktaydı. İmam-Hatiplere uygun ders kitaplarının temin edilememesinden kaynaklanan sorun, TBMM gündemine de gelmiş ve hayli sert tartışmalara neden olmuştur.[64] İmam-Hatip okullarındaki müfredat ve ders kitaplarıyla ilgili yaşanan bu sıkıntılara rağmen, bu okul öğrencileri, uygulamalı dersler noktasında daha kolay imkânlara sahiptiler. Bu bağlamda öğrenciler, mahalle veya köy camilerinde namaz kıldırmak, kürsüde vaaz vermek ve Cuma günlerinde hutbe okuyarak pratik yapabiliyorlardı.

İmam-Hatip Okulları, DP'nin sağladığı siyasi avantajlardan yararlanarak kısa sürede halkın itibar ettiği önemli kurumlardan biri haline gelmiştir. Çünkü bu okullarda meslek dersleri yanında kültür dersleri de okutulmaktaydı. Bu sayede bu okullardan mezun olanlar, camilerde İmam-Hatip olarak görev alma konusunda avantajlı duruma geldiler. Ayrıca sonradan verilen haklar neticesinde yükseköğretimlerini tamamlayarak vaiz ve müftü olma imkânına da sahip oldular. İktidar partisi DP, İmam-Hatip okullarında meslek dersleri yanında kültür derslerinin de okutulmasını savunmuş, bunun için gerekli desteği sağlamıştır. Kültür dersleri olmadan pozitif bilimlerden bihaber yetişen din adamlarının, dini yanlış yorumlayacağından endişe duyan DP yönetimi, bu derslerin müfredatta özellikle yer almasını istemiştir. Bu bağlamda Demokratlar, klasik Osmanlı din eğitiminden farklı olarak pozitif bilimlerin de bu okullarda okutulmasının gerekliliğini savunarak kendi iktidarları döneminde bunun altyapısını hazırlamışlardır. Böylece yeterli dini donanıma ve aynı zamanda siyasal iktidarlarla çatışmayan modern düşünceye sahip din adamlarının yetişmesinin önü açılmış oldu.[65]

---

[63] Orhan Cemal Fersoy, **Bir Devre Adını Veren Başbakan: Adnan Menderes,** Moyataş Matbaacılık ve Neşriyat A.Ş. Garanti Matbaası, İstanbul, 1971, s. 95-96.

[64] Kannapin, **a.g.e.,** s. 14.

[65] Ayhan, "İmam-Hatip Lisesi", s. 191; Sitembölükbaşı, **a.g.e.,** s. 84-85.

Tablo 2: DP Döneminde İmam-Hatip Orta Okullarındaki Sayısal Gelişmeler[66]

Yıllar	Okul	Öğretmen		Öğrenci Yeni Kayıt	Öğrenci Sayısı		Diploma Alanlar	
		E	K	-	E	K	E	K
1951-1952	7	27	-	-	876	-	-	-
1952-1953	7	48	-	-	1191	-	-	-
1953-1954	15	90	-	778	1642	-	-	-
1954-1955	16	107	-	712	2048	-	194	-
1955-1956	16	108	4	737	2181	-	242	-
1956-1957	17	171	13	887	2520	-	452	-
1957-1958	17	163	12	914	2584	-	368	193
1958-1959	19	194	19	919	2628	-	418	220
1959-1960	19	191	15	1056	2922	-	409	336

Tablo 2'de görüldüğü gibi; kurulduğu 1951 yılında 7 okul ve 876 öğrenci sayısı ile eğitim-öğretim faaliyetlerine başlayan İmam-Hatip ortaokullarının sayısı, 1955 yılına gelindiğinde iki kattan fazla bir artış göstermiştir. DP iktidarının teşvikleriyle mezunlarına İmam-Hatip olarak atanmasına öncelik verilmiş olması, bu okulların popülaritesinin artmasına neden olmuştur. 1954-1955 öğretim yılında İmam-Hatiplerin, lise kısmının açılmasıyla beraber, okul ve öğrenci sayısında bir miktar daha artış yaşanmıştır. İmam-Hatiplerin lise kısmının açılmasıyla ortaokul kısmından mezun olan öğrencilerin çoğu, lise kısmına devam etmeyi tercih etmiştir. Örneğin; 1955-1956 eğitim-öğretim yılında İmam-Hatip ortaokul kısmından toplam 242 öğrenci mezun olarak gözükürken aynı dönemde lise kısmındaki öğrenci sayısı, 254 civarındadır. Bu okullarda görev yapan öğretmenlere bakıldığında okul ve öğrenci sayısının artışına paralel olarak bir artış söz konusudur. Ayrıca bu okullarda 1955-1956 öğretim yılından itibaren bayan öğretmenler de görev yapmıştır. Bu öğretim yılında bayan öğretmen sayısı 4 olup, bu sayı 1958-1959 öğretim yılında 19'a yükselmiştir. Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre; bu okulların orta kısmında kız öğrenci mevcut değildir. Yine Enstitü verilerine göre; bu okullara ilk kız öğrenci, 1960-1961 öğretim yılında alınmış olup sayısı 3 olarak verilmiştir. Ancak İstatistik

[66] **DİE, Milli Eğitim Hareketleri (1942-1972),** s. 32, 37, 43, 49; **T.C. Başbakanlık DİE, Milli Eğitim Hareketleri (1927-1966),** s. 35, 41, 47; **Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1923-1988),** s. 100-101.

Enstitüsünün aynı verilerinde; bu okullardan 1957-1958 öğretim yılından itibaren mezun olan öğrenciler arasında kızların da yer almış olması, hatta neredeyse erkek öğrencilerin yarısı kadar mezun vermiş olması, okullarda kızların da mevcut olduğunu, göstermektedir.[67]

Tablo 3: DP Döneminde İmam-Hatip Liselerindeki Sayısal Gelişmeler[68]

Yıllar	Okul	Öğretmen		Öğrenci		Mezun	
		E	K	E	K	E	K
1955-1956	7	-	-	254	-	-	-
1956-1957	7	12	-	500	-	-	-
1957-1958	15	34	5	892	-	193	-
1958-1959	15	65	-	997	-	220	-
1959-1960	16	90	5	997	-	336	-

Tablo 3'te görüldüğü gibi; 1955-1956 öğretim yılına 7 okul ile başlayan İmam-Hatip Liseleri, 1957-1958 öğretim yılında sayısı 15'e yükselmiştir. Öğrenci sayı ise, okul sayısından daha fazla artış göstermiştir. Eğitim-öğretim hayatına 254 öğrenci ile başlayan bu okullara, talebin her geçen yıl artmasıyla beraber, 1958-1959 öğretim yılında yaklaşık dört kat bir artışla 997 öğrenci sayısına, ulaşmıştır. Çoğunlukla erkek öğretmenlerin görev aldığı İmam-Hatip Liseleri, eğitim-öğretim faaliyetine 12 öğretmen ile başlamış; ilerleyen yıllarda öğretmen sayısındaki artış, katlanarak devam etmiştir. 1957-1958 öğretim yılında ise bu okullarda görev yapan öğretmenler arasında sayıları az da olsa bayanlar da yer almıştır.[69]

İmam-Hatip Okullarının mali yönü, büyük ölçüde halktan toplanan bağışlara dayanmaktaydı. Bu okullara destek verenler, verdikleri bağışlardan veya yürüttükleri faaliyetlerden rahatsız olmamalarına karşın, DP hükümetinin kendilerine yardımcı olmamalarından oldukça şikâyetçiydiler. DP hükümeti ise, bu okullara devlet yardımlarının yeterince götürülmediğini itiraf etmiş, bunun kabahatini muhalefetin eleştirilerinde aramıştır. Menderes, Adana'da verdiği bir beyanatta: *"İmam-Hatip Okulları, insafsız bir muhalif cephesinin devamlı savletleri karşısında, daima üvey evlat*

---

[67] **DİE, Milli Eğitim Hareketleri (1942-1972),** s. 32, 37, 43, 49; **T.C. Başbakanlık DİE, Milli Eğitim Hareketleri (1927-1966),** s. 35, 41, 47; **Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1923-1988),** s. 100-101.

[68] **DİE, Milli Eğitim Hareketleri (1942-1972),** s. 32, 37, 43, 49; **T.C. Başbakanlık DİE, Milli Eğitim Hareketleri (1927-1966),** s. 35, 41; **Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1923-1988),** s. 130-131.

[69] **DİE, Milli Eğitim Hareketleri (1942-1972),** s. 32, 37, 43, 49; **T.C. Başbakanlık DİE, Milli Eğitim Hareketleri (1927-1966),** s. 35, 41. **Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1923-1988),** s. 131.

muamelesine tabi tutulmuştur." [70] Sözlerine yer vererek bu konudaki şikâyetini kamuoyu ile paylaşmıştır.

DP döneminde yeni Kur'an kursları ve İmam-Hatip Okullarının açılmasıyla beraber, yardım derneklerinin sayısında da kademeli olarak bir artış görülmüştür. Kur'an Kurslarına Yardım, İmam-Hatip Okullarına Yardım gibi isimlerle kurulan dernekler yanında Cami Yaptırma, İlahiyat ve Din Görevlileri Yardımlaşma Dernekleri de yine dini dernekler statüsünde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Eğitim işleriyle ilgilenen dini dernek sayısı 1946 yılında 3 iken, 1950 yılında DP iktidarıyla beraber 12'ye yükselmiştir. 1953 yılında bu sayı beş kat arışla 60'a, 1959 yılında ise 236 sayısına ulaşmıştır. Bu dernek sayılarındaki artışla beraber diğer toplumsal derneklerin de sayıları hemen hemen aynı oranda bir artış göstermiştir. Bu artışta elbette dönemin sosyal ve ekonomik yapıda meydana gelen değişimin etkisi büyüktür. Ancak şu da bir gerçektir ki; 1950'lerden sonra, Türk toplumu çok daha farklı sosyal güçler tarafından etkilenmeye başlamıştır. Bu bağlamda çok partili demokratik dönemde sosyal ve siyasal yaşantıya artık kadrolaşmış bir elit değil, gelişmelerin sağladığı işbölümü ve ihtisaslaşma sonucu toplumu, çoğulcu bir görüntüye yönelten, yeni sosyal güçler etkilemeye başlamıştır.[71] Bu bakımdan DP iktidarı ile birlikte hissedilir biçimde eski elit ile yeni elit arasında, şehir aydınları ile memlekette benimsenmiş olan değerlerin tatbikine kalkacak olan geniş kütlelerin temsilcileri arasındaki ihtilaflar, artarak devam etmiştir.[72]

2.2. Demokrat Parti Döneminde İlahiyat Fakülteleri ve Yüksek İslam Enstitüleri

Tevhid-i Tedrîsat Kanunu'nun kabulünden sonra 25 Mayıs 1924 tarih ve 493 sayılı İstanbul Dârülfünunu hükmî şahsiyeti hakkında çıkarılan kanunda İlahiyat Medresesine de yer verilmiştir.[73] 7 Ekim 1925 tarihli Dârülfünun Tâlimatnâmesi'nde ise İlâhiyat Fakültesi adı yer almış ve okutulacak din ağırlıklı dersler sıralanmıştır.[74] İstanbul Dârülfünunu 31

---

[70] İzzet Mühürdaroğlu, "İmam Hatip Okulları Üvey Evlat Muamelesi Görmemeli", **Sebilürreşad,** C. XI, Sayı 261, (Ocak 1958), s. 169.

[71] Ahmet N. Yücekök, **Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı (1946-1968),** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971, s. 118-119; Ayrıca Derneklerle ilgili istatistiki veriler için bkz. Yücekök, **Türkiye'de Dernek Gelişimleri (1946–1968),** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s. 16-150, Derneklerin toplu sayıları için s. 150.

[72] Şerif Mardin, "Politikanın İnanç Muhtevası", **Forum,** C. I, Sayı: 7, 1 Temmuz 1954, s. 10.

[73] **Resmi Ceride,** Sayı 71, Sene: 2, 25 Mayıs 1924, s. 10.

[74] Ayhan, "İlâhiyat Fakültesi", **TDV İslam Ansiklopedisi,** C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 71.

Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı bir kanunla kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.[75] İlâhiyat Fakültesi de ortaöğretim kurumlarından din derslerinin kaldırılmış olması, Diyanet İşleri teşkilâtında kadro bulunamamasından kaynaklı mezunlarının istihdam edilememesi gibi sebeplerle kapatılmış, yerine öğrencisi olmayan İslâm Tetkikleri Enstitüsü açılmıştır.[76]

Türkiye'nin çok partili siyasi hayata geçmesinden sonra din eğitimi konusu farklı şekillerde yeniden gündeme gelmiş, 14 Ocak 1948 tarihinden bazı milletvekilleri bir ilahiyat fakültesinin açılması için TBMM'ye bir kanun teklifi sunarak din eğitimi konusunu, yükseköğretime taşımışlardır.[77] Nihayet 7 Temmuz 1948 tarih ve 5239 sayılı kanun ile Ankara Üniversitesine bağlı İlahiyat Fakültesi kurularak[78] 21 Kasım 1949'da öğretim hayatına başlamıştır.[79] Fakültenin ilk yıllarında öğretim kadrosu yeterli olmadığından çoğunlukla diğer fakültelerden karşılanmıştır. Bu hocaların tamamına yakını liberal ve laik düşünce yapısına sahiptiler.[80] Fakültenin kuruluş amacı ise şu şekilde ifade edilmiştir: *"Dini meselelerin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesini mümkün kılacak, mesleki bilgisi kuvvetli ve düşünüşünde ihatalı din adamları yetiştirilmesi için lüzumlu şartların sağlamak."*[81]

İlahiyat Fakültesi, 1949-1950 öğretim yılına 80 öğrenci, 10 okutman[82] ve 39.865 TL bütçe ile başlamış daha sonraki yıllarda kapasitesi artarak devam etmiştir.[83] 1949 yılında öğretime başlayan ve öğretim süresi dört yıl olan İlahiyat Fakültesi, sadece genel lise mezunlarını kabul etmiştir. Fakülte'nin ilk açılış yıllarındaki programlarında mesleki derslere ağırlık verilmemiştir. DP iktidarından sonra 1953-1954 öğretim yılından itibaren öğretim programında; Kur'an-ı Kerim, Arapça, Tefsir, Hadis, Kelam gibi mesleki dersler ile birlikte Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi, Pedagoji, Felsefe ve Tarih dersleri yer almıştır.[84]

İlahiyat Fakültesi kurulduğu günden itibaren, aydın, açık fikirli, din adamlarının yetişmesi için önemli katkı sağlamıştır. Türk İslam tarihi ve dini

---

75 **T.C. Resmî Gazete,** Sayı: 2420, 6 Haziran 1933, s. 2635.
76 Ayhan, "İlâhiyat Fakültesi", s. 71.
77 **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem 8, C. IX, Birleşim 30, 14.01.1948, s. 22-23.
78 **T.C. Resmî Gazete,** Sayı: 6955, 12 Temmuz 1948, s. 14369.
79 Ayhan, "İlâhiyat Fakültesi", s. 71.
80 Parmaksızoğlu, **a.g.e,** s. 29.
81 **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem 8, C. XX, 04.06.1949, s. 279.
82 Bu isim Devlet İstatistik Enstitüsünün raporlarında öğretmen olarak verilmiştir.
83 Sitembölükbaşı, **a.g.e.,** s. 92.
84 Şimşek, **a.g.m.,** s. 404-405.

konularda ilmi eserlerle ön plana çıkan bu Fakülte, İslam'ın doğru şekilde aktarılmasında katkısı büyüktür. Bu bağlamda İlahiyat Fakültesinden yetişenler, aynı zamanda entelektüel din alimlerinin yetişmesine kaynaklık etmesi bakımından da önemlidir.

Tablo 4: DP Döneminde İlahiyat Fakültelerindeki Sayısal Gelişmeler (Ankara Üniversitesi)[85]

Yıllar	Öğretmen Sayısı		Öğrenci Sayısı		Diploma Alanlar	
	E	K	E	K	E	K
1949-1950	9	1	58	22	-	-
1950-1951	12	1	73	21	-	-
1951-1952	11	2	63	16	-	-
1952-1953	14	3	71	17	31	9
1953-1954	19	3	49	11	11	5
1954-1955	20	4	37	10	20	2
1955-1956	21	5	65	18	6	-
1956-1957	21	5	98	16	8	3
1957-1958	21	5	142	13	15	2
1958-1959	28	6	164	21	19	1
1959-1960	29	6	153	16	33	2

Tablo 4'te görüldüğü gibi; 1952-1953 öğretim yılında ilk mezunlarını veren Ankara İlahiyat Fakültesi; din dersi öğretmenleri, müftü, vaiz gibi din görevlileri yetiştirerek ihtiyaca cevap verilmeye çalışılmıştır. Bir süre sonra, okutman sayısındaki artış ve öğretim üyesi kadrosundaki ihtisaslaşmayla beraber, Türkiye'nin dini ihtisas merkezi olma yolunda önemli bir merkez haline gelmiştir. Kurulduğu yıldan itibaren kız öğrencileri de kabul eden Fakültedeki öğrenci sayıları, yıllara göre incelendiğinde düzenli bir artış göstermiştir.[86] Fakülte'nin okutman ve öğrenci sayısında meydana gelen artış ve gittikçe ihtisaslaşan merkez olması nedeniyle 1955-1956 yılında bütçesi, 514.262 TL'ye kadar yükselmiştir.[87]

Ancak 1949 yılında açılan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dahil olmak üzere hiçbir yüksek öğretim kurumuna İmam-Hatip Okulu mezunlarının giremiyor olması, DP iktidarını çözüm arayışına itmiştir. Diğer yandan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yüksek tahsilli din görevlilerine olan ihtiyacın her geçen gün artmış olması, İmam-Hatip okullarındaki meslek

[85] **DİE, Milli Eğitim Hareketleri (1942-1972),** s. 67, 76, 85.
[86] **A.g.e.,** s. 67,76.
[87] Sitembölükbaşı, **a.g.e.,** s. 92.

dersleri verecek öğretmen ihtiyacı ve okullara konulan din bilgisi derslerini okutabilecek öğretmen açığı nedeniyle Başbakan Adnan Menderes, İstanbul'da katıldığı bir mezuniyet töreninde Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı'ya bir dini yüksek öğretim kurumu açılması talimatını vermiştir. Celal Yardımcının görevlendirdiği Müdürler Komisyonun 29 Ağustos 1958 kararı neticesinde; "Orta dereceli okullara din bilgisi öğretmeni, İmam-Hatip Okullarının birinci devrelerine yeter sayı ve değerde bir tedrîs heyeti kazandırmak" amacıyla Eğitim Enstitüleri seviyesinde bir din okulu açılması böylece planlanmış oldu.[88] 10 Haziran 1959 tarihinde TBMM'de kabul edilen kanun teklifi gereğince 12 Haziran 1959 tarihinde Yüksek İslam Enstitüsü için Müdür, Müdür yardımcıları, öğretmenler ve asistan memur tayin için bütçeye ek tahsisat konulmuştur.[89] Böylece 7344 sayılı Yüksek İslam Enstitüsü Kadro Kanunu ile açılacak Yükseköğretim kurumuna hukuki bir dayanak oluşturulmuştur. Nihayet Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Heyeti, 24 Eylül 1959 tarihinde orta dereceli ve dengi okullara yeteri kadar din hocası yetiştirmek için Yüksek İslam Enstitüsü adıyla bir okulun açılması yönünde bir karar almıştır. 1959-1960 öğretim yılı başında İmam-Hatip Okulu mezunlarını kabul edecek dört yıllık Yüksek İslam Enstitüsünün İstanbul'da açılması hükme bağlanmış oldu.[90] Böylece, yaklaşık üç yıl önce 1956 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine bağlı 4936 sayılı Üniversiteler Kanunun ikinci maddesine istinaden; İslami sahada ilmi araştırmalarda bulunmak, İslamiyet'i hakiki ve saf şekliyle halka tanıtacak neşriyatta bulunmak, İslami tetkiklerle meşgul olan Türk ve yabancı kurumlarla bilimsel münasebet kurmak, İslamiyet hakkındaki yanlış hükümleri ilmî delillerle tashih etmek gibi amaçları yerine getirmek için kurulmuş olan 'İslam İlimleri Enstitüsünden'[91] farklı olarak yüksek din eğitimi veren bir okul açılmış oldu.

Yüksek İslâm Enstitüsü, 19 Kasım 1959 tarihinde İstanbul İmam-Hatip Okulu binasında öğretime başladıktan sonra Fındıklı'daki Namık Kemal İlkokulu'nun üst katında eğitime yıllarca devam etmiştir. 1966 yılında ise, Üsküdar Bağlarbaşı'ndaki yeni binasına taşınmıştır. Enstitünün resmî işlemleri, ilk zamanlar Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. 1961 yılında ise Din Eğitimi Müdürlüğü kurulmasının ardından buraya bağlanarak faaliyetini sürdürmüştür.[92]

---

88 Mustafa Öcal, "Yüksek İslâm Enstitüsü", **TDV İslam Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı, C. XLIV, İstanbul, 2013, s. 48.

89 **T. C. Resmî Gazete,** Sayı: 10232, 16 Haziran 1959, s. 21938.

90 Öcal, **a.g.m.**, s. 48; Şimşek, **a.g.m.,** s. 405.

91 **T.C. Resmî Gazete,** "Talimatname", Sayı: 9351, 6 Temmuz 1956, s. 14798.

92 Öcal, **a.g.m.,** s. 48-49.

Sonuç

II. Dünya Savaşı, sadece iki gücün karşılıklı mücadelesi değil, aynı zamanda zıt kutupların da mücadelesiydi. Bu mücadeleden demokratik rejimler güç kazanarak çıkmış olsa da savaş sonrasında, Sovyet yönetimi, tüm demokratik ülkeleri tehdit etmeye başladı. Hem sıcak savaşın hem de soğuk savaşın ortasında kalan Türkiye, uzun süre içe kapalı bir siyaset izledi ve tek partinin (CHP'nin) yönetiminde hem ülke hem de rejim, korunmaya çalışıldı. Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı, Batılı demokratik güçlerin yanında olma isteği, siyasi ve sosyal hayatı doğrudan etkiledi. Bu bağlamda Türkiye'de demokratik teamüller, önem ve itibar kazanmış, çok partili sistem ise demokratik rejimi taçlandırmıştır. Siyasi meşruiyetin elit kesimi aşıp geniş tabanda yer bulmasıyla birlikte geleneksel rejim söylem veya alışkanlıklar, kısa süre içerisinde değişti. 1946 yılından itibaren iyiden iyiye hissedilen değişimin öznesi ise, genelde siyasi ve ekonomik liberalizm oldu. Uzun süre devletin ekonomideki varlığını ensesinde hissetmiş Türkiye için liberalizmin karşılığı değişkendi ve bu, liberal söylem ağzıyla toplumsal nüfuz alanına doğru kaydı. Yani daha çok ekonomide yer edinmiş liberalizm tanımı, Türkiye'de sosyal ve demokratik hayatın ayrılmaz bir parçası haline geldi. Artık siyasi söylemin ötesine geçen liberalizm, sosyal tabanda önemli karşılık bulmuş, muhafazakâr değerler ile buluşturulmuştur. Muhafazakârlık ise baskın bir öğe olarak liberalizmle birlikte, çok partili dönemde sıkça kullanılmaya başlandı.

Tek parti olarak varlığını uzun süre koruyan CHP'nin ülke yönetimindeki varlığı, 1950 yılında son buldu. 1950 seçimlerinde büyük oy oranı yakalayan DP, Türkiye'de fiili olarak çok partili demokratik rejim geleneğini başlatan parti oldu. DP İktidarıyla beraber toplumsal ve kültürel hayatta dini ön plana çıkaran bir siyaset tarzı benimsendi. İktidarının ilk yıllarından itibaren dini söylem ve icraatlarıyla toplumsal kabul gören DP'nin popülaritesi önemli oranda arttı. Arapça ezan yasağının kaldırılmasının ardından dini eğitim konusunu gündeme taşıyan DP yönetimi, icraatlarıyla oldukça ses getirdi. Diğer yandan dinin sağlamış olduğu muhafazakâr değerler ile Batı'nın öğretilerini aynı potada birleştirmek istemeyen DP'liler, bunu devletin kurumsal bünyesinde gerçekleştirmeye çalıştı. Bu bağlamda din işleri bir taraftan devletin koruyuculuğunda bir takım icraatlar ile desteklenirken, diğer taraftan da toplumsal bağnazlığın önlenmesi ve dini, Osmanlı döneminde yetişmiş ulema ve tarikat şeyhlerin insafına bırakmamaya gayret edildi. Bu bağlamda bir takım tarikatlarla mücadele edilirken, komünizm ve dini yapıdaki siyasi oluşumlara da izin verilmemiş; DP'nin muhafazakâr kesim üzerindeki siyasi etkisi, böylece uzun süre korunmuştur.

Siyasi kabul ile başlayan din eğitimi, ilkokul ve ortaokul müfredatında yer almış, ilerleyen dönemde ise dini okulların yeniden inkişafı veya yenilerinin açılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda İmam-Hatiplerin yeniden açılması, İlahiyat Fakültesinin kapasitesinin artırılması ve nihayet yüksek İslam Enstitüsünün açılması, DP döneminde gerçekleşti. Toplumsal söylemlerin bazen aktif, bazen pasif seyrettiği bu dönemde din ve dini icraatlar, hep konuşuldu.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]

030.10/14.81.11/ 22.05.1953.

490.01/204.808.2.

Resmi Yayınlar

Resmi Ceride, Sayı: 63, Sene 2, 6 Mart 1924.

Resmi Ceride, Sayı: 71, Sene 2, 25 Mayıs 1924.

Resmi Ceride, Sayı: 336, Sene 4, 3 Nisan 1926.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2420, 6 Haziran 1933.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 6955, 12 Temmuz 1948.

T.C. Resmi Gazete, Kanun No. 5816, Sayı: 7872, 31 Temmuz 1951.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 8470, 29 Temmuz 1953.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 8625, 4 Şubat 1954.

T.C. Resmi Gazete, "Talimatname", Sayı: 9351, 6 Temmuz 1956.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 9406, 13 Eylül 1956.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 10232, 10 Haziran 1959.

T. C. Resmi Gazete, Sayı: 10232, 16 Haziran 1959.

T.C. Maarif Vekaleti, Tebliğler Dergisi, C. XIX, Sayı 921, 17 Eylül 1956.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, C. IX, Birleşim 30, 14.01.1948.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, C. XX, 04.06.1949.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, C. I, Birleşim 5, Toplantı Olğ., Tarih 02.06.1950.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, C. VI, Birleşim 1, Toplantı Olğ., 29.05.1950.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, C. VI, Birleşim 59, Toplantı 1, 02.04.1951.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre 11, C. I, İçtima 1, 04.12.1957.

TBMM Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşleri, (Haz. İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz), C. II, TBMM Basımevi, Ankara, 2013.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Milli Eğitim Hareketleri (1927-1966), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın No. 517, Ankara, 1967.

Devlet İstatistik Enstitüsü, Milli Eğitim Hareketleri (1942-1972), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973.

Kitaplar

Ahmad, Feroz, **The Turkish Experiment in Democracy 1950-1957,** Published for The Royal Institute of International Affairs C. Hurst & Company by London, 1977.

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971,** Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, İstanbul, 1976.

Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye),** Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi S.B.F Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1982,

Albayrak, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960),** Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

Bilgin, Beyza, **Türkiye'de Din Eğitim ve Liselerde Din Dersleri,** Emel Matbaacılık Sarayı Ltd Şti, Ankara, 1980.

_____, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi,** Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1988.

Burçak, Rıfkı Salim, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950,** Olgaç Matbaası, y.y., 1979.

Cerrahoğlu, Piraye Bigat, **Demokrat Parti Masalı,** Milliyet Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1996.

Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1923-1988), T.C. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay., Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1988.

Demirer, Mehmet Arif, **Demokrat Parti İktidarının 1950-1960 Günlüğü,** Demokrat Parti Yayınları, y.y., t.y.

Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Galata Merkez Basımevi, Ankara, 1946.

Eroğul, Cem, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi),** İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1990.

Fersoy, Orhan Cemal, **Bir Devre Adını Veren Başbakan: Adnan Menderes,** Moyataş Matbaacılık ve Neşriyat A.Ş. Garanti Matbaası, İstanbul, 1971.

Frey, Frederick W., **The Turkish Political Elite,** M.I.T Press, Massachusetts, 1965.

Goloğlu, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş (1946-1957),** Kaynak Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1982.

Gönlübol, Mehmet – Ülman, Haluk- Bilge, A. Suat- Sezer, Duygu, **Olaylarla Türk Dış Politikası,** Sevinç Matbaası, 3. Baskı, Ankara, 1974.

İcra, Baside, **Demirkırat Alfabesi (DP Tüzük ve Programı),** Ankara, 1992.

Jaschke, Gotthard, **Yeni Türkiye'de İslamlık,** Çev. Hayrullah Örs, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.

Kaçmazoğlu, H. Bayram, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları,** Doğu Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 2012.

Kannapın, Hans-Eckhard, **Hilal-Kırat-Altıok, (Türkiye'nin Siyasi Gelişmeleri),** Çev Nihat Ülkekul), Yer ve Tarih Yok.

Karpat, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi,** İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967.

Koçak, Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945),** C. I-II, İletişim Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1996.

Parmaksızoğlu, İsmet, **Türkiye'de Din Eğitimi,** Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1966.

Sencer, Muzaffer, **Türkiye'de Siyasal partilerin Sosyal Temelleri,** Geçiş Yayınları, İstanbul, 1971.

Sitembölükbaşı, Şaban, **Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı (1950-1960),** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

Soysal, Mümtaz, **Dış Politika ve Parlâmento,** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1964.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952,** İstanbul, 1952.

Yücekök, Ahmet N., **Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı (1946-1968),** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971.

_____, **Türkiye'de Dernek Gelişimleri (1946–1968),** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.

Zurcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1995.

Makaleler

Albayrak, Mustafa, **"**DP Hükümetlerinin Politikaları (1950-1960)", **Türkler,** C. XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 855-877.

Başar, Erdoğan, "Demokrat Parti Eğitim Hareketleri", **Eğitim Dergisi,** Ayrı Baskı, Sayı: 1, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1992, s. 80-123.

"Başvekilin Konya Nutku", **Sebilürreşad,** C. IX, Sayı: 212, (Ocak 1956) s. 179-183.

Bilgin, Beyza, "İslam'ı Yeniden Anlamak ve Anlatmak", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C. XXXIX, Sayı 2, (Özel Sayı), (1999), s. 9-54.

Çay, Abdulhaluk, "Atatürk Gerçeği ve Atatürk İlkeleri", **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi,** C. I, Sayı: 1, Ankara, 1987, s. 25-30.

Danılov, Vladimir I., "Çok Partili Sisteme Geçiş Türk Demokrasisinin Gelişmesinin Önemli Bir Safhası", **XI. Türk Tarih Kongresi,** C. VI, T.T.K., Ankara, 1994, s. 2311-2316.

Jaschke, Gotthard, "Yeni Türkiye'de Kur'an-ı Kerim Kursları", Çev. Nimet Arsan, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi,** C. V, Sayı: 1-4, (1973), s. 47-63.

Kuran, Ercüment, "Türkiye'de Demokrasinin 1950 Yılına Kadar Gelişmesi", **Yeni Türkiye,** Yıl: 3, Sayı 17, (1997), s. 627-629.

Mardin, Şerif, "Politikanın İnanç Muhtevası, **Forum,** C. I, Sayı 7, (1 Temmuz 1957), s. 9-10.

"Memleketimizde Kutsiyet Duygusu Yaşayacaktır. Başbakan Şemseddin Günaltay'ın Nutukları", **Sebilürreşad,** Cilt III, Sayı: 60, (1949), s. 156-160.

Mühürdaroğlu, İzzet, "İmam Hatip Okulları Üvey Evlat Muamelesi Görmemeli", **Sebilürreşad,** C. XI, Sayı: 261, (Ocak 1958) s. 169.

Ogan, M. Raif, "Başvekilin Konya Nutku: Orta Mekteplerde Din Dersleri Konulması Laikliğe Aykırı mıdır?", **Sebilürreşad,** C. IX, Sayı: 212, (Ocak 1956), s. 184-187.

Şimşek, Eyüp, "Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED),** Sayı: 49, (2013), s. 391-414.

Ansiklopedi ve Sözlükler

Ayhan, Halis, "İlâhiyat Fakültesi", **TDV İslam Ansiklopedisi,** C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, s. 70-72.

_____, "İmam-Hatip Lisesi", **TDV İslam Ansiklopedisi,** C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, s. 191-194.

Bayrakdar, Mehmet, "Tekâmül Nazariyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi,** C. XL, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2011, s. 337-339.

Çağrıcı, Mustafa, "Kur'an Kursu", **TDV İslam Ansiklopedisi,** C. XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2002, s. 423-426.

Öcal, Mustafa, "Yüksek İslâm Enstitüsü", **TDV İslam Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı, C. XLIV, İstanbul, 2013, s. 48-52.

Sitembölükbaşı, Şaban, "MENDERES, Adnan (1899-1961)", **TDV İslam Ansiklopedisi,** C. XXIX, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2004, s. 125-129.

Sunar, İlkay, "Demokrat Parti ve Popülizm", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** C. VIII, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2076-2086.

Şahin, Kamil, "Günaltay Mehmet Şemsettin (1883-1961)", **TDV İslam Ansiklopedisi,** C. XIV, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1996, s. 286-288.